

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej
„Die Familie ist die natürliche Grundeinheit der Gesellschaft
und hat Anspruch auf Schutz durch Gesellschaft und Staat”.
Familie in Mitteleuropa: über territoriale, nationale, religiöse
und soziale Grenzen hinweg (bis 1989)
Würzburg, 22–23 września 2025 r.

Konferencja w Würzburgu zgromadziła liczne grono badaczy z różnych dziedzin zainteresowanych tematyką roli rodziny w historii Europy Środkowej. Obrady odbywały się w językach niemieckim i angielskim. Przez dwa dni uczestnicy dzielili się wynikami badań nad rodziną w kontekście społecznym, politycznym, prawnym i kulturowym, z różnych epok i środowisk.

Pierwszy dzień konferencji rozpoczął się w poniedziałek 22 września o godzinie 9.00, kiedy nastąpiło uroczyste powitanie przez organizatorów – dr Renatę Skowrońską, prof. Thomasa Baiera oraz mgr Lisę Haberkern. W swoich wystąpieniach powitalnych podkreślili oni znaczenie interdyscyplinarnego podejścia do badań nad rodziną i zachęcili do aktywnej wymiany myśli, uwypuklając rolę historii, socjologii, prawa i kultury w analizie tej fundamentalnej jednostki społecznej.

Moderację pierwszej inauguracyjnej (Eröffnungsvorträge, 9.30–10.30) sesji poprowadził prof. Thomas Baier. Jako pierwszy głos zabrał prof. Joachim Eibach z Uniwersytetu w Bernie, przedstawiając referat „Krisen und Resilienz in Familiengeschichten (ca. 1750–1900)”. Eibach

skoncentrował się na ośmiu rodzinach z niemieckojęzycznego obszaru Europy Środkowej, pochodzących z różnych środowisk społecznych. Omówił typowe kryzysy, z którymi musiały zmierzyć się rodziny – ekonomiczne, polityczne, zdrowotne – oraz strategie radzenia sobie z nimi. Zwrócił uwagę, że w rodzinach obserwowano zarówno wzajemne wsparcie, jak i adaptację zawodową oraz edukacyjną kolejnych pokoleń, dzięki czemu rodziny te zachowywały spójność mimo zewnętrznych trudności. Następnie głos zabrała prof. Dorota Michaluk (UMK Toruń) z referatem „Close but separated. Correspondence of the Kraskowski family in the years 1924–1953”, wygłoszonym w języku angielskim. Michaluk szczegółowo przedstawiła losy rodziny Kraskowskich, której członkowie byli rozdzieleni przez granice państwowe i systemy polityczne w okresie międzywojennym, drugiej wojny światowej i powojennym. Analiza korespondencji adresowanej do córki Ludmiły pozwoliła uchwycić codzienne troski, emocjonalną bliskość i strategie przetrwania w warunkach politycznych represji. Szczególną uwagę poświęcono historii Iwana Kraskowskiego, wybitnego historyka i działacza społecznego, jego udziałowi w rewolucji 1905 r., pracy dyplomatycznej na Ukrainie, represjom synów w ZSRR oraz staraniom Ludmiły o wyprowadzenie ojca z ZSRR po śmierci Stalina. Materiały te ukazały też życie codzienne matki w szpitalu psychiatrycznym i wpływ ojca na rozwój naukowy córki, a także podkreśliły trwałość więzi rodzinnych mimo tragicznych okoliczności.

Po sesji inauguracyjnej odbyła się przerwa kawowa, po czym o godzinie 11.00 rozpoczęła się sesja „Heiratspolitiken und Familienstrategien in Fürstenhäusern und unter Adligen in verschiedenen historischen Kontexten”, moderowana przez prof. Andrzeja Radziwińskiego. W tej sesji prof. Wolfgang Wüst (Erlangen-Nürnberg) przedstawił referat „Familien- und Heiratspolitik im Fürstenhaus. Markgraf Albrecht Achilles von Brandenburg-Ansbach und Kulmbach (1414–1486) und seine neun Töchter”. Ukazał on, jak życie rodzin książęcych w XV w. było podporządkowane interesom dynastycznym i politycznym. Analiza korespondencji margrabiego z córkami i ich małżonkami uwiaryściła sposób organizowania posagów, wychowania dzieci, zarządzania majątkiem i przygotowania do uroczystości. Podkreślono, że prywatne aspiracje członków rodziny ustę-

powwały wymogom dynastii, a każda decyzja była częścią większej strategii politycznej. Jesko Graf zu Dohna w wystąpieniu pt. „Kabale und Liebe in Franken. Adlig-bürgerliche Ehen im 18. und 19. Jahrhundert” skoncentrował się na związkach szlachty z mieszczaństwem. Analiza obejmowała dokumenty zarówno prywatne, jak i publiczne, ukazując konflikty i kompromisy, jakie musiały podejmować rodziny, by zachować status społeczny, ekonomiczny i pozycję w hierarchii lokalnej.

Po przerwie obiadowej o godzinie 14.30 rozpoczęła się sesja „Die Rolle der Familie und die Vorstellungen von Kindheit und Erziehung”, moderowana przez prof. Benjamina Müsegadesa. Profesor Rafał Łatka (UKSW Warszawa) wygłosił referat „The family as the basic community cell in the teaching of Cardinal Stefan Wyszyński”, w którym zaprezentował koncepcję prymasa Polski dotyczącą rodziny jako podstawowej jednostki społecznej. Łatka omówił zarówno wartości moralne i wychowawcze, jak i znaczenie więzi pokoleniowych oraz duchowej roli rodziny w kształtowaniu postaw obywatelskich. Później dr Katarzyna Maria Dźwigała przedstawiła analizę recepcji nauczania patrystycznego w Europie Środkowej podczas renesansu. Jej prezentacja ujawniła, jak idee chrześcijańskie wpływały na wychowanie, role małżonków i dzieci, a także kształtowały lokalne normy społeczne. Głos po niej zabrała dr Anetta Głowacka-Penczyńska, która przybliżyła życie rodzin w miastach Kujaw w XVI–XVII w. Jej referat opierał się na źródłach archiwalnych, pokazując zarówno codzienne konflikty, jak i strategie ich rozwiązywania. Podkreślono znaczenie więzi ekonomicznych, wychowawczych i społecznych w utrzymaniu stabilności rodzinnej, a także rolę konfliktów w definiowaniu codziennej rzeczywistości rodzin.

O godzinie 16.30 zakończono sesję, a po krótkiej przerwie kawowej o 17.00 rozpoczęła się kolejna pn. „Darstellung von Familien in Literatur und Kunst”, moderowana przez dr hab. Linę Schröder. Doktor Agnese Bergholde-Wolf i dr hab. Christofer Herrmann zaprezentowali portrety rodzinne z Inflant w latach 1600–1800 w manuskryptach Johanna Christopha Brotzega. Analiza obejmowała hierarchię rodzinną, zwyczaje edukacyjne i codzienne życie, pokazując, w jaki sposób dokumenty wizualne odzwierciedlają struktury społeczne i relacje międzypokoleniowe. Zaraz

po niej prof. Radosław Domke przedstawił w swoim referacie „Beyond the template of the tenth muse” nietypowe modele rodzin w polskim kinie. Pokazał, jak film w historycznym i kulturowym kontekście rekonstruuje rodzinę jako jednostkę emocjonalną i społeczną, często łamiąc klasyczne schematy i eksponując różnorodność doświadczeń rodzinnych. Dzień pierwszy zakończył się zwiedzaniem miasta i wspólną kolacją o 19.30, co pozwoliło uczestnikom na nieformalną wymianę doświadczeń i refleksji.

Drugi dzień obrad rozpoczął się we wtorek 23 września 2025 r. punktualnie o godzinie 9.00, kiedy uczestnicy zgromadzili się w sali konferencyjnej, aby wziąć udział w sesji poświęconej interakcjom między rodziną a strukturami społecznymi. Moderatorem tego porannego spotkania był prof. Krzysztof Kopiński, który wprowadził uczestników w tematykę zależności rodzin od mechanizmów społecznych, politycznych i ekonomicznych, podkreślając znaczenie historycznej perspektywy w analizie tych relacji. Pierwszą referentką była dr Anja Wilhelmi z Nordost-Institut, prezentująca temat „Der drohende »Verfall« der Familie und die Angst vor gesellschaftlichen Verlusten einer Bevölkerungsgruppe. Sittliche Appelle in der Presse der deutschen Minderheit im Russischen Reich (19. Jahrhundert)”. Jej wystąpienie było poświęcone obawom niemieckiej mniejszości w Cesarstwie Rosyjskim związanym z rzekomym upadkiem tradycyjnej rodziny. Wilhelmi szczegółowo omówiła, w jaki sposób prasa mniejszościowa wykorzystywała argumenty moralne i religijne, by mobilizować społeczność do ochrony więzi rodzinnych, oraz propagowała model rodziny opartej na hierarchii i wzajemnych obowiązkach. Analiza tekstów prasowych ujawniła złożoność społecznych mechanizmów kontroli i wychowania dzieci oraz rolę mediacji społecznej w kształtowaniu norm rodzinnych. Następnie głos zabrał prof. Günter Dippold z Uniwersytetu w Bambergu, przedstawiając referat „Folgen der bayerischen »Sozialgesetzgebung« des 19. Jahrhunderts für die Familie”. Dippold szczegółowo omówił, jak bawarskie prawo społeczne, wprowadzone w XIX w., wpływało na możliwość zawierania małżeństw w środowiskach ubogich, a tym samym kształtowało życie rodzinne. Przywołał konkretne przykłady zakazów małżeństw dla osób biednych, które zamiast zapobiegać reprodukcji, prowadziły do wzrostu liczby urodzeń pozamałżeńskich. Referat uwypuklił, jak polityka

państwowa ingerowała w codzienne życie rodzin, zmuszając je do adaptacji w warunkach prawnych i społecznych ograniczeń. Ostatnim prelegentem w tej sesji był prof. Wolfgang E. J. Weber z Uniwersytetu w Augsburgu, prezentujący *case study* „Bürgerliche Selbstbehauptung in den Umbrüchen des 20. Jahrhunderts. Die süddeutsche Familie Schneider (1896–1984) als Fallstudie”. Weber opowiedział o losach południowoniemieckiej rodziny Schneider, analizując jej doświadczenia od pierwszej wojny światowej, przez Republikę Weimarską, kryzys gospodarczy, okres nazistowski i drugą wojnę światową, aż po czas powojennej odbudowy. Szczegółowo omówił zarówno wykształcenie i karierę zawodową członków rodziny, jak i ich aktywność polityczną, udział w wojnach, skutki bezrobocia, a także stopniową adaptację do nowych realiów społeczno-gospodarczych. Weber podkreślił, że rodzina Schneider stała się przykładem przetrwania i odporności w warunkach ekstremalnych historycznych zmian przy zachowaniu więzi rodzinnych i adaptacji kulturowej.

Po przerwie kawowej o 10.30 rozpoczęła się sesja poświęcona rodzinom w Polsce i Europie Wschodniej w kontekście wyzwań i strategii adaptacyjnych. Moderatorem tej części był dr Krzysztof Garczewski. Doktor Katarzyna Woniak z Uniwersytetu w Augsburgu wygłosiła referat pt. „Familie – eine emotionale Gemeinschaft in Polen unter deutscher Besatzung 1939–1945”. Woniak przedstawiła szczegółową analizę życia rodzin w okupowanej Polsce, zwracając uwagę na dramatyczne ograniczenia w sferze edukacji, pracy i bezpieczeństwa codziennego. Wskazała, jak emocjonalna więź rodzinna stanowiła podstawę przetrwania i wsparcia w warunkach okupacyjnych, a jednocześnie jak presja zewnętrzna wymuszała adaptacje w zakresie obowiązków, wychowania dzieci i relacji między pokoleniami. Doktor hab. Leszek Hońdo (UJ Kraków) omawiał temat „Jüdische Familie vor der Shoah: Forschungen des Instituts für Deutsche Ostarbeit in Krakau”. Jego wystąpienie koncentrowało się na dokumentacji żydowskich rodzin przed Holokaustem, prezentując wyniki badań archiwalnych z Instytutu Ostarbeit. Hońdo wskazał na specyfikę rodzin żydowskich w Polsce w kontekście społeczno-politycznym, pokazując zarówno struktury rodzinne, jak i sposoby, w jakie rodziny adaptowały się do rosnących ograniczeń prawnych i społecznych. Na zakończenie tej sesji dr Tomasz Błasz-

czak z Uniwersytetu Vytauto Didžiojo w Kownie wygłosił referat pt. „Over the borders, fronts, demarcation lines, oceans, and Iron Curtain: Wielhorski's family ties in the 20th century”. Błaszczak szczegółowo przedstawił losy rodziny Wielhorskich, ukazując wielopokoleniowe więzi, które przekraczały granice państwowe, linie frontu i ideologiczne podziały zimnej wojny. Analiza listów, dokumentów i materiałów archiwalnych pozwoliła zrozumieć, jak rodzina utrzymywała spójność i tożsamość w warunkach ciągłej zmiany politycznej.

Po przerwie obiadowej o godzinie 14.30 rozpoczęła się sesja „Familienrecht und -politik: rechtliche und politische Rahmenbedingungen”, prowadzona przez prof. Caspara Ehlersa. Profesor Leszek Zygnier (Państwowa Akademia Nauk Stosowanych w Ciechanowie) wygłosił referat „Protestantische und jüdische Familien im Nordosten Masowiens im Lichte der Visitation der Diözese Płock vom Ende des 18. und Anfang des 19. Jahrhunderts”. Zygnier dogłębnie omówił protestanckie i żydowskie rodziny na północnym Mazowszu, wykorzystując wizytacje kościelne z lat 1775–1781 i 1817. Wskazał, że rodziny te tworzyły stosunkowo zamknięte społeczności, w których obowiązywały własne normy religijne, edukacyjne i społeczne, a jednocześnie adaptowały się do otaczającego, dominującego katolickiego kontekstu. Lena Weller (FAU Erlangen-Nürnberg) przybliżyła zagadnienie „Lastenausgleich als Ersatzerbschaft bei den geflüchteten und vertriebenen Familien aus den ehemaligen deutschen Ostgebieten nach dem Zweiten Weltkrieg”, omawiając mechanizmy rekompensat i adaptacji rodzin wysiedlonych z byłych niemieckich ziem wschodnich po drugiej wojnie światowej. Weller szczegółowo analizowała regulacje prawne i praktyki rodzinne, które pozwalały utrzymać majątek i struktury rodzinne w nowych warunkach. Doktor Michał Szewczyk (UKW Bydgoszcz) omówił „The principle of family protection in the constitutions of selected socialist countries”, pokazując, jak państwa socjalistyczne wprowadzały instytucjonalne mechanizmy ochrony rodziny w konstytucjach i prawodawstwie, balansując między ochroną jednostki a interesem państwa.

Zaraz po kolejnej przerwie, o godzinie 16.00, rozpoczęła się ostatnia merytoryczna sesja drugiego dnia poświęcona strukturze i dynamice rodzin w II Rzeczypospolitej, moderowana przez mgr Lisę Haberkern. Doktor Ka-

tarzyna Grysińska-Jarmuła przedstawiła referat „Motherhood – not always happy”, analizując refleksje Tadeusza Boya-Żeleńskiego na temat świadomego rodzicielstwa i godności życia matek i dzieci. Grysińska-Jarmuła wskazała, że literackie i publicystyczne teksty Boya-Żeleńskiego pozwalają uchwycić napięcia między oczekiwaniami społecznymi a rzeczywistością codziennego życia rodzin w międzywojennej Polsce. Doktor Anna Natalia Schulz wygłosiła referat „All Polish but different: Families, spouses and children in particular parts of the Second Polish Republic (1918–1939)”, omawiając różnorodność modeli rodzinnych w różnych regionach Polski w okresie międzywojennym. Analiza obejmowała zarówno aspekty prawne, społeczne, jak i kulturowe oraz podkreślała regionalne różnice w strukturze rodzin, obowiązkach małżonków oraz wychowaniu dzieci.

O 17.30 odbyła się uroczysta sesja zamykająca konferencję, moderowana przez organizatorów. W podsumowaniu zaakcentowano wyjątkowe znaczenie interdyscyplinarnego podejścia, wymiany międzynarodowej i różnorodności analizowanych źródeł. Podziękowano uczestnikom za aktywny udział, a także sponsorom i patronom konferencji, w tym minister Ulrike Scharf, konsulowi Rafałowi Wolskiemu i burmistrzowi Martinowi Heiligowi.

Konferencja w Würzburgu była okazją do szerokiej refleksji nad kondycją rodziny w Europie Środkowej i jej rolą w historii społecznej, politycznej i kulturowej. Uczestnicy mieli możliwość wymiany doświadczeń, dyskusji nad źródłami historycznymi, a także przedstawienia innowacyjnych metod badawczych w zakresie badań nad rodziną.

Radosław Domke (Zielona Góra)